

DE
VROUWEN
VAN DE
FAMILIE

Roman

FLORES

ANGÉLICA
LOPES

1

Bom Retiro, 1918

Het was van meet af aan een daad van rebellie, zij het een onzichtbare.

We wisten dat het riskant was wat we deden en misschien was het juist het gevaar om ontdekt te worden dat ons ertoe aanzette nog grotere risico's te nemen. Een gevaar, hoe klein ook, nauwelijks zichtbaar, kunstig verweven in de patronen die we zo discreet verwerkten in onze kanten zakdoekjes en sluiers.

We waren niet allemaal familie van elkaar, maar wel onderling verbonden door de kunst om draad en linnen om te toveren in kant. Hier op dit stukje land, waar het kleine belangrijker is dan de grote geschiedenis, waar de rode kleigrond net zo gebarsten en getekend is als het gezicht van mijn tante Firmina – gebeeldhouwd door tijd en verdriet – en waar het lot van vrouwen net zo bescheiden is als de schamele achterkant van het enige

verhaal dat wij uit vrije wil kunnen vertellen: kant. Dat was het enige dat echt van ons was.

Dat wij de hoeders van deze kennis werden, kwam door mijn vriendin Vitorina, die boven op een ladder klom en het geheim ontdekte dat helemaal vanuit de hoofdstad naar ons toe was gekomen.

‘Wat doe je daar, meisje?’ vroeg Hildinha, toen ze haar dochter door een gat in de dakrand de logeerkamer in zag gluren.

‘Laat me toch, moeder. Ik probeer iets te leren wat ooit heel belangrijk voor ons kan worden.’

Dankzij Vitorina’s nieuwsgierigheid bereikte de kunst van het kantborduren – een goed bewaard geheim, alleen beoefend door nonnen in kloosters in de grote stad en bekend door creaties die de altaren van Europa al eeuwenlang sieren – ons kleine stadje Bom Retiro.

Een kwestie van toeval, een los draadje van het lot, veroorzaakt door de nicht van een nicht van weer een andere nicht van Vitorina, die het mijn vriendin overigens nooit vergaf dat ze haar het geheim had ontfutseld.

Het meisje werkte als keukenmeid in een uitermate streng klooster. Na jaren trouwe dienst had ze het vertrouwen van de nonnen weten te winnen en wijdde ze haar in in de kunst van het kantborduren. Totdat ze zeker wisten dat ze haar konden vertrouwen, leerden ze haar eerst alleen de basistechniek. Pas toen ze zagen hoe sterk van karakter van het meisje was, achtten ze haar waardig en lieten ze haar ingewikkelder patronen maken.

Vitorina’s verre nicht had een ‘gave voor kant’, zoals

ze destijds zeiden, en was zeer discreet, een onmisbare eigenschap voor de hoeders van het geheim. Toen het meisje aankondigde dat ze de feestdagen wilde doorbrengen bij haar familie op het platteland, waarschuwden de nonnen haar.

‘Als je bij jou thuis gaat borduren, zorg er dan voor dat niemand je ziet.’

Omdat ze altijd gehoorzaamde, deed ze wat ze van haar vroegen. Om zich aan haar belofte te houden, die ze bij alle heiligen had gezworen, boog de nicht van een nicht van een andere nicht van Vitorina zich uitsluitend over haar werk als ze alleen was in de logeerkamer, bijgelicht door een enkele gele waskaars.

Maar vanaf haar ladder keek Vitorina nieuwsgierig toe, vastbesloten erachter te komen wat haar verre nicht op een prachtige zomerdag deed in die donkere kamer met alle ramen dicht.

Ze bleef net zo lang staan totdat ze zich elke beweging eigen had gemaakt.

Voorovergebogen boven een rolkussen maakte de jonge vrouw met naald en draad allerlei verschillende patronen: een lus, een bezem, een toren of een ribbel. Spin, maan en popcorn.

Zonsondergang, eeuwige liefde en – mijn favoriet – de bodem-van-de-mand, die ik niet zozeer mooi vond vanwege de vorm, maar meer vanwege de naam, die zowel een bedreiging als een belofte in zich had. Een onbekend, onontdekt plekje waar je geluk, maar ook het tegenovergestelde kon vinden: een zilveren munt of

een scorpioen; iets wat alleen onthuld zou worden aan degenen die het risico durfden te nemen en hun hand in de mand staken.

Natuurlijk werden de patronen destijds niet zo genoemd. Toen ze ons in de vallei van de rivier de Pajeú bereikten, hadden ze vreemde namen, die wij ons nooit eigen hebben gemaakt. Maar naarmate we de verschillende patronen vaker maakten, zagen we dat ze leken op dingen in onze wereld en gaven we ze zelf een naam, alsof ze altijd al van ons waren geweest.

Wanneer ik 's middags over mijn kussen gebogen zat, probeerde ik te bedenken hoe ik steken of patronen die ik nog niet kende, zou kunnen noemen. Niet dat ik daarop uit was. Maar op een moment van onoplettendheid zou de naald verstrikt kunnen raken in de draad, ergens heen gaan waar hij niet hoorde en ziedaar, een nieuw patroon was geboren.

Het zou het eerste patroon zijn uit dit hete land, niet uit het vreemde land waar de anderen vandaan kwamen, een oceaan verwijderd van de dorre *sertão*, niet meegebracht door de nonnen en niet stiekem afgekeken door Vitorina vanaf de bovenste sport van een ladder.

Kreek, ochtenddauw, dageraad.

Dat waren de namen die ik in het geheim had bedacht voor patronen die er misschien wel nooit zouden komen. Ontstaan op de kurkdroge hoogvlakte, waar ook *cangaceiro* Lampião was geboren, die destijds, in het jaar des Heren 1918, net aan zijn criminele loopbaan was begonnen en wiens verhaal we in Bom Retiro pas jaren

later zouden horen. Een verhaal over mannen, vol geweld en zo volledig anders dan het onze, dat zich tussen stiltes en gefluister door bijna onopgemerkt afspeelde.

Ik wist gewoon dat ik, zodra ik een nieuw patroon had gemaakt, zou weten welke naam erbij zou passen. Net zoals moeders doen bij hun kinderen. Geeft ze haar spruit een naam die niet bij hem past, bijvoorbeeld Nonato, ter ere van zijn opa, dan zal hij de rest van zijn leven proberen eruit te zien als een Casemiro. Vandaar al die bijnamen. Het zijn immers de dingen zelf die hun naam kiezen, niet wij.

Zodra de nicht van een nicht van weer een andere nicht van Vitorina teruggekeerd was naar het klooster, verspreidde het geheim dat Vitorina door dat gat in het dak had ontdekt zich onder iedereen die het wilde horen. En vrijwel meteen begon een klein groepje vrouwen, onder wie ook ik, dagelijks bij elkaar te komen om tafelkleden, onderleggers, placemats en servetten te versieren.

Al snel vond een van onze werkjes zijn weg naar de hoofdstad, als cadeau voor een dame van goeden huize, die het op haar beurt aan een andere dame van goeden huize liet zien, die het, onder het genot van zandkoekjes en thee, aan weer een andere dame van goeden huize liet zien.

‘Kijk eens naar die perfectie. Het komt uit een gat in de buurt van Serra Talhada, maar ziet eruit alsof het rechtstreeks uit Europa komt. Weet jij waar dit te koop is?’

De eerste opdrachten lieten niet lang op zich wachten.

Wanneer dames van goeden huize iets willen hebben, is er altijd wel iemand die er een graantje van mee probeert te pikken.

Na een paar weken verscheen er een heer in een donker pak in ons stadje, die harder zweette dan onze mannen die het land bewerkten. Hij gaf te kennen dat hij ons werk wilde kopen voor een goede prijs, voor ons en voor hem.

Tante Firmina kreeg de taak om met hem te onderhandelen. Omdat ze de oudste van de groep was en geen kinderen had die haar tijd in beslag namen, was zij in de gelegenheid om de bestellingen op te nemen, de boekhouding bij te houden en de inkomsten eerlijk onder ons te verdelen.

‘Zonder mij zou die man ons allemaal voor de gek houden. Hij probeerde dit prachtige tafelkleed voor een schijntje los te krijgen. Wat een idiotie! Gelukkig ben ik hier om onze belangen te verdedigen,’ pochte ze.

Toen de man in het donkere pak voor de eerste keer een stapeltje muntgeld voor ons op tafel legde, waren we stomverbaasd en leek het moment eindeloos te duren.

Alsof ze niet van ons waren, maar museumstukken, met een bordje ‘Niet aanraken’ erbij.

‘Is dat allemaal voor ons?’ vroeg Vitorina, alsof ze het niet kon geloven.

Tot dan toe was naaldkanten niet meer dan tijdverdrijf geweest, leuk om te doen op zwoele namiddagen. Sommigen maakten kant voor zichzelf, als versiersel van jurken voor bals die in ons stadje nooit gehouden werden.

Anderen maakten spreien voor de uitzet voor nog te sluiten huwelijken.

De uitzondering was tante Firmina, die al haar tijd besteedde aan het maken van haar lijkwade.

‘Ik zal de hemel binnentreden met de elegantie die Onze-Lieve-Heer verdient,’ verkondigde ze, alsof ze verlangde naar het moment dat iedereen het liefst voor zich uit probeert te schuiven.

Voor zover wij wisten was geld het exclusieve domein van de mannen. Zij bewerkten het land en verzorgden het vee, of het nou opzichters, landeigenaren of veehouders waren. Of arbeiders, handlangers of straathandelaren. Onze echtgenoten, vaders of broers. Het geld was altijd van hen.

Wij vrouwen waren slechts degenen die de tafel voor hen dekten of andere vrouwen opdracht gaven de tafel voor hen te dekken. Het waren deze mannen, wier namen op onze geboorte- en huwelijksakten stonden, die onze plaats in de wereld bepaalden. Zo ging het meestal. Maar niet bij mij thuis.

Veel mensen waren ervan overtuigd dat de familie Flores vervloekt was, slachtoffer van een vloek die lang geleden door een zigeunerin was uitgesproken. Maar voor ons was het leven zonder mannen gewoon het leven zoals wij het kenden.

‘Ze houden het gewoon niet lang vol, die arme drommels,’ had mijn moeder mij en mijn zusje uitgelegd toen ze in de rouw was om mijn vader, die nog voor hij vijfendertig was aan malaria stierf.

Ze had zielsveel van hem gehouden, net als van haar eigen vader, mijn grootvader, en later van haar zoon, mijn jongere broertje, dat niet eens zijn eerste verjaardag had gehaald.

Mijn moeder had van haar moeder geleerd, die het op haar beurt van haar moeder had geleerd, dat de mannen in ons leven maar kort bij ons bleven, als gasten die bij aankomst al aangeven dat ze niet lang kunnen blijven – hooguit een kopje koffie, dank u – en weg waren ze weer, met hun hoed in de hand.

Ze trouwden met ons, werden geboren uit onze baarmoeder, maar al na een paar jaar vertrokken ze weer, gehaast op weg naar de zoveelste belangrijke afspraak. Sommigen stierven een natuurlijke dood, anderen werden vermoord of overleefden een ruzie of een koorts-aanval niet. Ze stierven jong of op middelbare leeftijd, maar nooit zagen we rimpels verschijnen in hun gezicht of hun haar wit kleuren.

Als goede gastvrouwen wisten we dat het onze plicht was om het hun zo comfortabel mogelijk te maken gedurende hun korte reis door deze wereld en om liefdevol afscheid te nemen wanneer hun laatste uur geslagen had. Omdat we wisten dat onze tijd samen kort zou zijn, beekroop ons vanaf het moment dat we hen voor het eerst ontmoetten al een beklemmend gevoel van verdriet.

Al toen mijn moeder mijn vader voor het eerst kuste, tijdens het feest van de heilige Agatha, ging haar beginnende verliefdheid op de jongeman gepaard met angst, omdat ze wist dat er na deze eerste kus één kus minder

zou zijn op de toch al niet erg lange lijst van kussen die ze zouden delen. Ze moest er dus zo veel mogelijk van genieten.

Met hetzelfde gemak als waarmee we onze mannen in ons leven toelieten, bereidden we vanaf het moment dat we een witte roos op hun grafsteen legden, ons huis voor op de komst van hun opvolger. Al snel begon een nieuwe cyclus die zou eindigen met een afscheid dat net zo prematuur was als alle vorige. Dat was ons leven en daarom gingen we niet gebukt onder het lot dat men 'de vloek van de Floresvrouwen' noemde.

Of het nu uit medelijden was of uit boosaardigheid, de inwoners van Bom Retiro keken om als ze ons op straat passeerden. De ons welgezinden beklaagden ons dat we niemand hadden om voor ons te zorgen, aangezien ze er stellig van overtuigd waren dat wij, om het hoofd boven water te kunnen houden, meer nodig hadden dan onszelf. De argwanendsten waren ervan overtuigd dat we wel een zonde begaan moesten hebben om zo'n straf te verdienen. 'Laat je niet voor de gek houden. Daar klopt iets niet,' zeiden ze dan, en niet altijd achter onze rug om.

Mijn moeder maakte zich niet druk om wat soms zelfs in de kerk over ons werd gefluisterd.

'Het leven dat je hebt gekregen is het leven dat je hebt,' hield ze ons voor. 'Tegen het lot ingaan verergert de pijn alleen maar. We moeten het pad volgen dat voor ons is uitgestippeld.'

'Die mensen weten helemaal niets,' foeterde tante Firmina, die helemaal niet tegen dat geroddel kon. 'Maakten

ze zich maar even druk om zichzelf of om mensen in nood. Waarom zouden we in hemelsnaam een man in huis nodig hebben? Iemand die de hele tijd boeren laat en moppert over de dikte van de jam? Wat heb je aan zo'n jandoedel die alleen maar in de weg loopt?'

Mijn tante vertelde altijd trots dat ze haar leven had gewijd aan één enkele mannelijke figuur: Onze-Lieve-Heer. Misschien leed ze daarom minder dan mijn moeder, die diep vanbinnen maar duidelijk zichtbaar voor wie het wilde zien, de rouw droeg van het weduwschap en het verlies van haar enige zoon.

'Ik heb tenminste wel ongelofelijk veel van hen gehouden. Verlangen is beter dan innerlijke leegte,' verzekerde mijn moeder mijn zus en mij telkens wanneer tante Firmina ons voorhield een religieus leven te leiden om de onvermijdelijke, toekomstige tranen te vermijden.

'Het is hun keuze, Firmina. Laat die meisjes toch.'

Maar dat kon mijn tante niet. 'We weten nu toch al dat ze niet gelukkig zullen zijn, Carmelita. En trouwens, met een non in de familie is toegang tot de hemel verzekerd. Ik zeg dit voor jullie eigen bestwil, want mijn ziel is al gered.'

Ondanks alle dodenwaken die al in ons huis waren gehouden, waren wij gelukkig. Onze mannen waren bij ons in de vorm van foto's aan de muur en in onze herinneringen. Liefdevolle herinneringen, maar ook minder aangename. Of geen van beide. Ik herinner me de pijp van mijn vader die volgens mij een verlengstuk van zijn hand was en die het huis een warme, houtachtige geur gaf. En zijn gefluit.

Hij was het die mij en mijn zusje Cândida vogels leerde herkennen aan hun zang. We brachten hele middagen door op zijn schoot, terwijl hij het gezang van een oranje lijster of de grote kiskadie nadeed, zodat we leerden ze uit elkaar te houden. Zelfs nu nog, jaren na zijn dood, hoor ik mijn vaders gefluit in de zang van elke vogel.

Hoewel we eigenlijk Oliveira heetten, noemde iedereen ons Flores: de bloemenmeisjes. De verwarring ontstond deels door onze goed onderhouden voortuin en omdat we aan de weg naar de parochiekerk woonden. Wanneer reizigers die destijds in Bom Retiro aankwamen de weg naar de kerk vroegen, antwoordden de mensen meestal: ‘Loop tot aan het huis met de bloemen en sla dan rechts af.’

Eerst was ons huis gewoon een huis met een tuin vol kruidje-roer-me-niet, houtrozen, kannetjeskruid, witte stokrozen en paarse spinbloemen. Maar na verloop van tijd, nadat het zo vaak herhaald was en niemand het ooit corrigeerde, werd het huis met de blauwe ramen Casa das Flores genoemd, ook al was het eigenlijk Casa das Oliveiras. De bloementuin werd onze achternaam en na verloop van tijd verscheen hij ook op onze officiële documenten.

Juist omdat wij de Floressen waren, vonden de inwoners van Bom Retiro het niet vreemd dat de tragedie die zich voltrok te maken had met het huis met de blauwe ramen, waar ons groepje kantwerksters iedere namiddag bij elkaar kwam.

‘Typisch iets voor de Floressen,’ zeiden de mensen.

Maar die eer verdienen we niet. Wat er begin 1919 gebeurde, had alles te maken met de pijn van mijn vriendin Eugênia Damásio Lima, die op het punt stond mevrouw Medeiros Galvão te worden.

Een betoverende familiesaga over vrouwen die hun lot in eigen handen nemen

1918. Achter de blauwe raamkozijnen van een huis op het Braziliaanse platteland komt een groep vrouwen samen om kant te borduren. De mannen verdwijnen vroeg uit hun leven, maar bij elkaar vinden ze vrijheid, bescherming en een plek voor hun verhalen. Wanneer de jonge Eugênia tegen haar wil wordt uitgehuwelijkt aan een machtige kolonel, bedenkt ze samen met haar vriendin Inês een geheime taal van steken en patronen. In het kant dat ze maken verbergen ze boodschappen die ze nooit hardop mogen uitspreken.

Een eeuw later krijgt Alice in Rio de Janeiro een oude familiesluis in handen, die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Tussen de rafelige draden ontwaart ze de sporen van een verzwegen geschiedenis. Zo ontdekt Alice het verhaal van de vrouwen die haar voorgingen, en de kracht die zij haar nalieten.

ISBN 9789023964209
NUR 302

www.uitgeverijmozaiek.nl

